

Олена Прищеп

ДО ІСТОРІЇ СПОРУДЖЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЇ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

На початку ХХ ст. повітове місто Рівне вже мало низку цивілізаційних благ. Тут функціонувало вуличне електричне освітлення, парова водокачка, такі види зв'язку, як телеграф і телефон [1]. До вже звичного міського гужового транспорту додалося автобусне сполучення із губернським центром [2].

Розгалуженішою постає і мережа освітніх закладів, яка мала задовольнити потреби мешканців Рівного не лише у елементарній освіті, а й у професійній, а також середній. Кожен із цих проектів був доволі затратним і вимагав зусиль як держави, так і міської виборної влади, а також приватної ініціативи. Відтак метою цієї публікації є з'ясування механізму реалізації на початку ХХ ст. спільних зусиль міського самоврядування і мешканців Рівного, а також державної влади у відкритті жіночої гімназії та зведенні для неї окремої будівлі.

Слід зазначити, що на рубежі ХІХ–ХХ століть в культурній сфері міського життя Рівного освітні заклади починають відігравати усе відчутнішу роль. Окрім реального училища – як середнього навчального закладу, у місті функціонували початкові школи різних типів – приходське училище за положенням 1828 р., два міських двокласних училища, а на початку ХХ ст. з'являється ще й міське чотирикласне училище за положенням 31 травня 1872 р. За приблизними підрахунками вони дозволяли охопити навчанням до тисячі осіб, у тому числі й жіночої статі, оскільки при міських початкових училищах вже існували жіночі класи [3, с. 107]. Якщо мати на увазі, що у Рівному за даними Всеросійського перепису населення 1897 р. проживало 24573 осіб, з них 10188 – жінок, то це видається краплею в морі [4, ХІХ, с. 1]. На всю територію Волинської губернії до 1900 р. для дівчаток існували лише Маріїнська жіноча гімназія у губернському центрі, два духовних жіночих училища – в Житомирі та Острозі, а також Острозьке жіноче училище ім. графа Д. М. Блудова [5, с. 141, с. 193]. Щоправда, у першій половині ХІХ ст. у Рівному деякий час функціонував приватний жіночий пансіон Маріанни Бондіні на правах середнього навчального закладу [6], однак й він у 50-х роках змушений був закритися. Не допомогла навіть підтримка з боку окремих вчителів місцевого

реального училища, які безкоштовно проводили там заняття [7, с. 55].

Наприкінці ХІХ ст. у Рівному вже існувала цілком реальна міська виборна влада за міським положенням 1892 р. Міській громаді вдалося у 1898 р. отримати дозвіл на діяльність міського самоврядування у повному обсязі, що підтверджувало економічний та демографічний потенціал міста. Відтак міське спрощене громадське управління замінила міська дума (як розпорядчий орган) та міська управа (як виконавчий) [8, с. 156].

Уперше питання про влаштування у Рівному жіночої гімназії було порушено міською владою перед Міністерством народної освіти (далі – МНО) у вересні 1897 р. Передбачалося, що основні кошти виділить державна скарбниця, а місто візьме участь у цьому проекті. Усвідомлюючи, що це питання державної ваги, попечитель Київського навчального округу (далі – КНО) доручив директорові Рівненського реального училища Іллі Гавриловичу Радкевичу скласти детальний розрахунок коштів, необхідних на утримання спочатку перших чотирьох класів, а також включно із восьмим, оскільки упродовж чотирьох навчальних років від моменту відкриття жіноча гімназія мала б функціонувати у повному складі [9, арк. 1]. Слід підкреслити, що у КНО добре знали цього добросовісного і невтомного трудівника на ниві освіти, педагогічний стаж діяльності якого на той час уже складав сорок років [10, арк. 53]. У травні 1899 р. І. Г. Радкевич підготував попередній кошторис видатків на утримання жіночої гімназії, а також пояснювальну записку, яку надіслав до канцелярії попечителя у м. Київ [11, арк. 1].

Проектування шкільних будівель та контроль за їхнім будівництвом вимагали підготовлених спеціалістів. Саме тому при канцелярії КНО існувала посада архітектора, а до його штату входив помічник і технічний працівник [12, с. 1919]. Архітектор округу займався складанням планів і наглядом за будівництвом шкільних приміщень, контролював фінансову документацію [13, с. 51]. Враховуючи пропозицію Радкевича пристосувати для потреб жіночої гімназії один із будинків реального училища, за яким зберігалася назва «оранжерея» (як

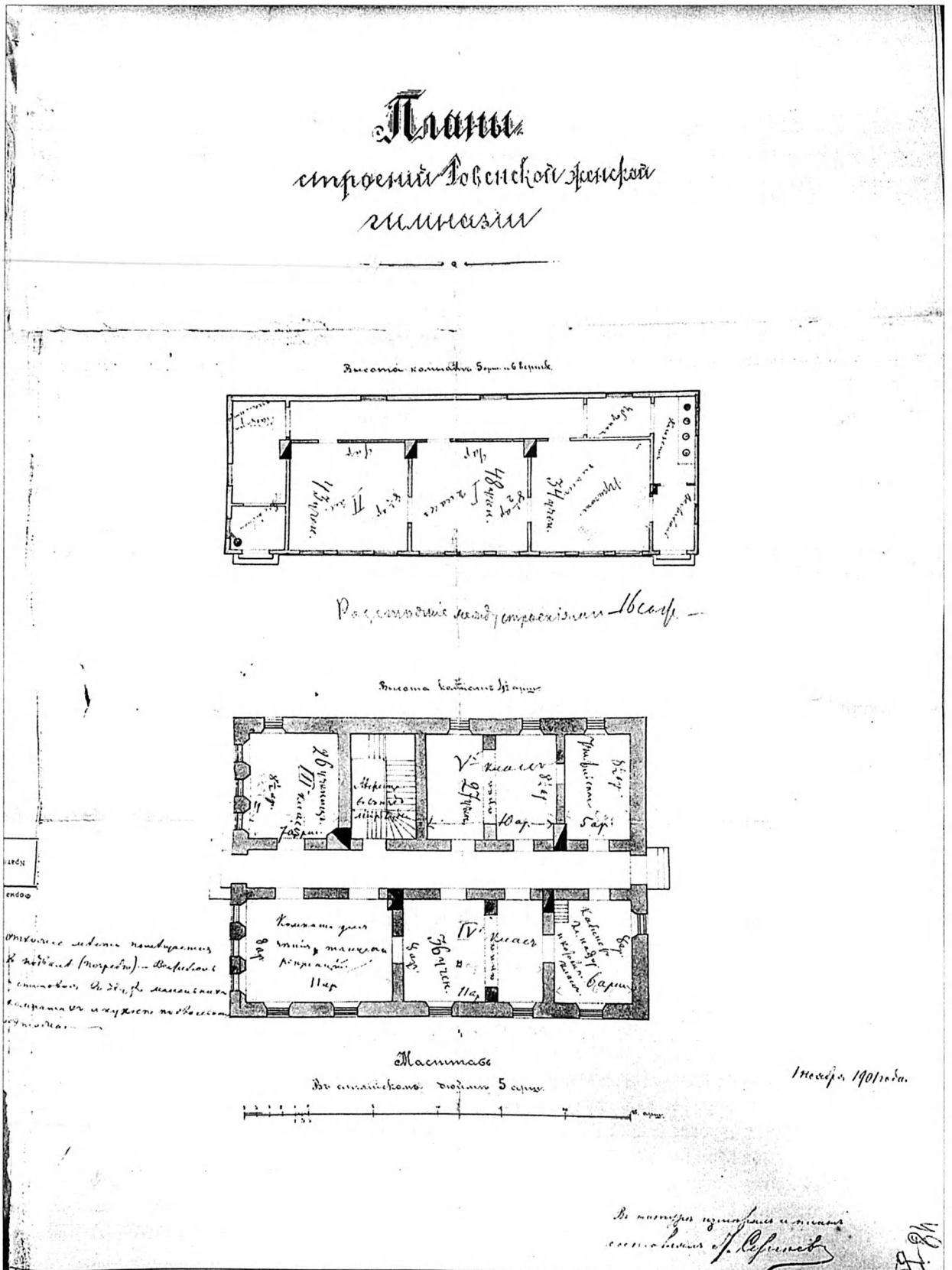

Рис. 1. План будівель Рівненської жіночої гімназії. 1 листопада 1901р.
ДАРО, ф.568, оп. 1, спр. 48 б. арк. 48.

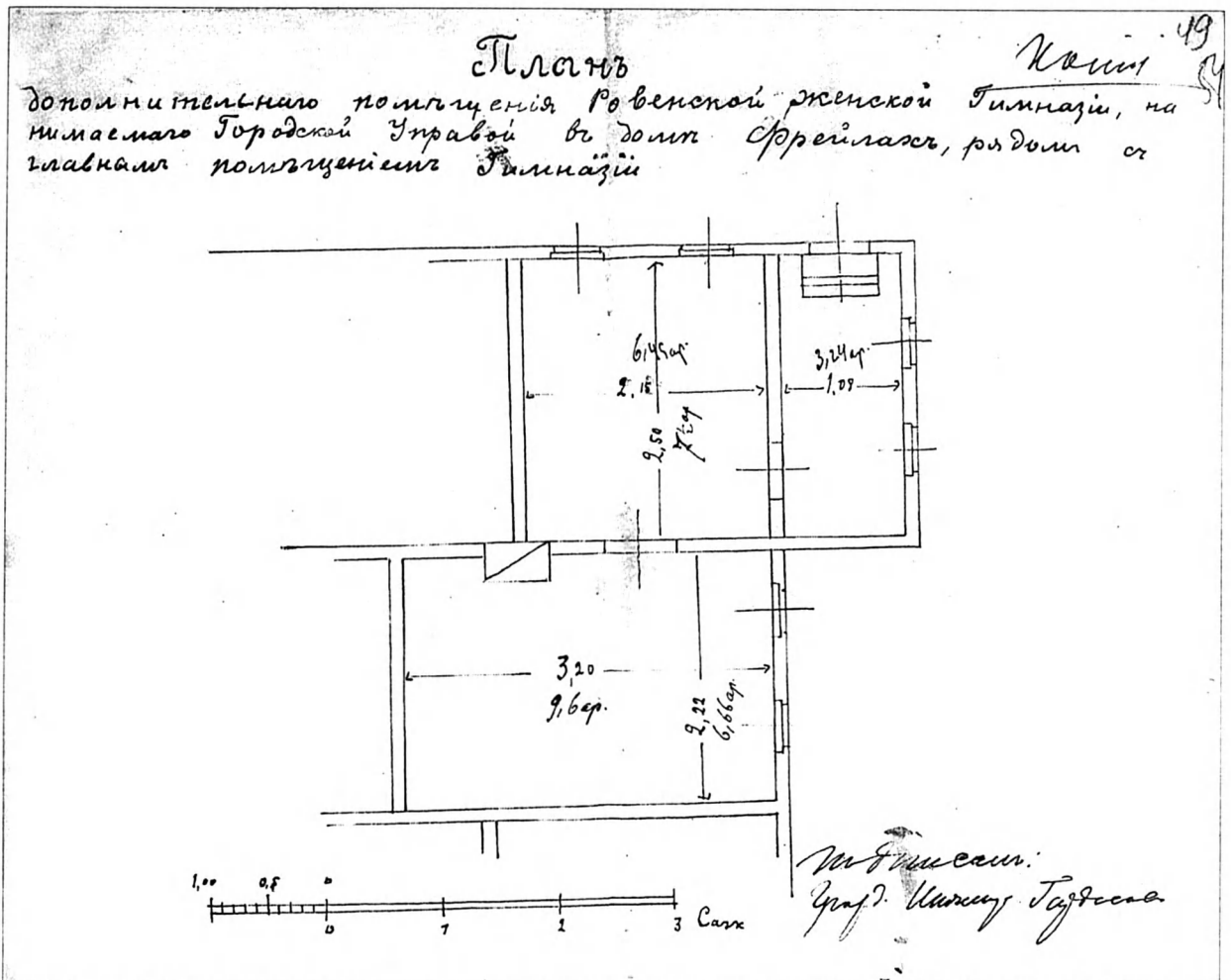

Рис. 2. План додаткових приміщень Рівненської жіночої гімназії
 (Це будинок Фрейлаха - навпроти Воскресенького собору, головне орендоване приміщення для жін. гімназії)
 ДАРО, ф. 568, оп. 1, стр. 48 б. арк. 49.

пам'ять про попереднє призначення цієї будівлі у палацово-архітектурному комплексі князів Любомирських), окружний архітектор склав проект реконструкції цього приміщення, яким передбачалося його розширення за рахунок прибудови.

Зазначимо, що розшукати цей перший план проєктованої будівлі для жіночого навчального закладу у Рівному поки що не вдалося, однак, як згадував Радкевич, «у випадку реалізації цього вельми бажаного проєкту, жіноча гімназія мала б придатне і просторе приміщення, яке б вишуканим своїм фасадом слугувало виразною окрасою м. Рівного» [14, арк. 1]. Фінансовий бік цього питання зводився до відшукування міським управлінням 52 тис. руб. на перебудову «оранжереї» та поки що 11 тис. руб. на щорічне утримання гімназії. Однак для міської влади це була непідйомна ноша, й тому МНО запропонувало у Рівному відкрити жіночий навчальний заклад нижчого типу, як менш затратний.

Вже в квітні 1900 р. Рівненська міська дума створює спеціальну комісію, яку очолив міський голова О. М. Бухович, а до участі у її роботі були запрошені повітовий предводитель дворянства граф К. Г. Толстой, власник маєтку с. Городок поблизу Рівного барон Ф. Р. Штейнгель, директор реального училища І. Г. Радкевич [15, арк. 7]. Зазначимо, що у подальшому її склад значно розширився, однак Олексій Матвійович Бухович залишався одним із найбільш активних її учасників [16, арк. 5]. Відомий своєю активною меценатською діяльністю на Волині Федір Рудольфович Штейнгель отримав повноваження від міського управління офіційно клопотатися перед державними органами влади про відкриття жіночої гімназії у Рівному. Невдовзі Штейнгелю вдалося особисто обговорити це питання із міністром народної освіти під час його відвідин Рівного. Останній порадив провести опитування місцевих жителів, результати якого слугували б незаперечними доказами про потребу

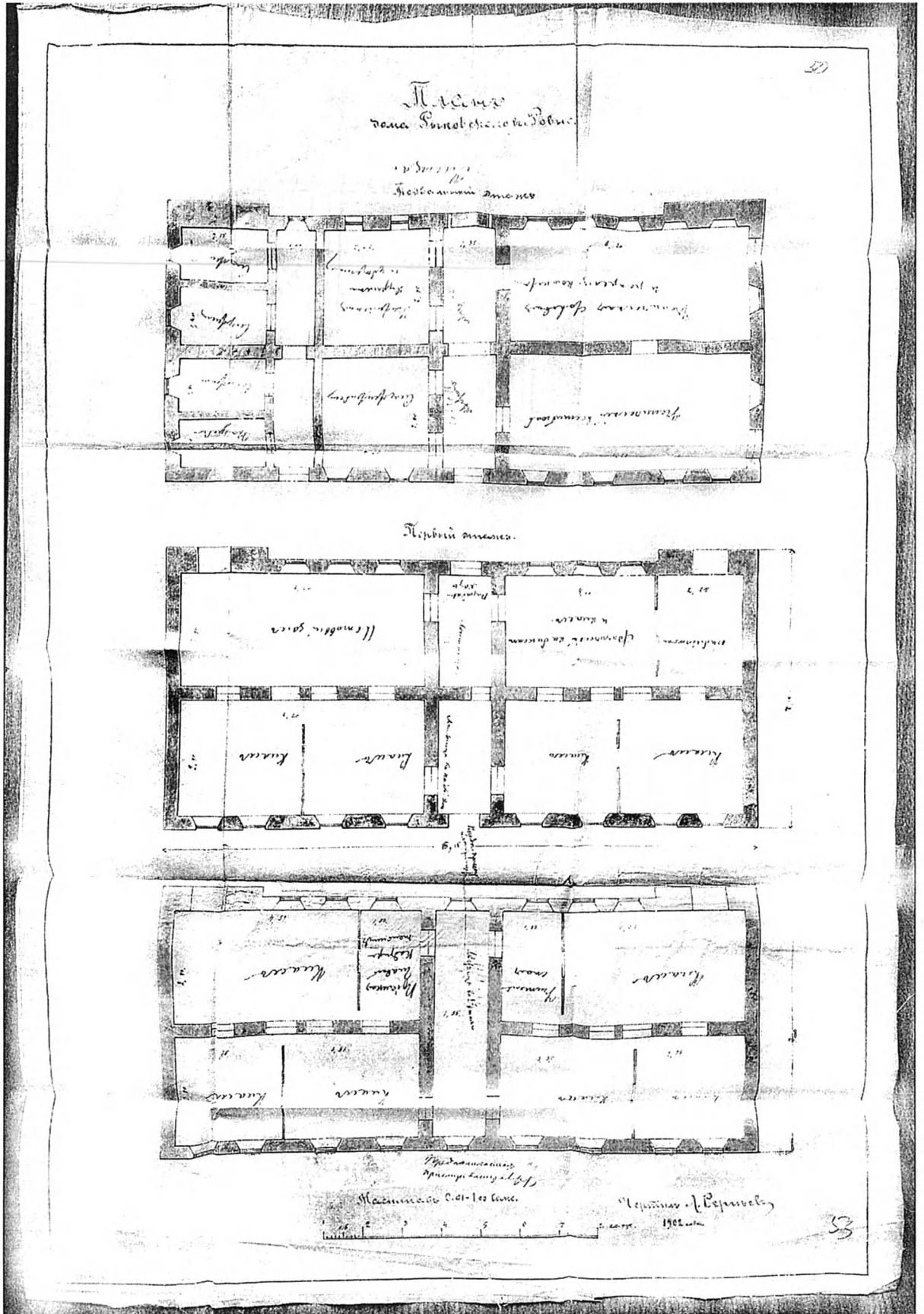

Рис. 3. План будинку Риковського у Рівному.
ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 48 б. арк. 50.

такого навчального закладу, а також запевнив, що у разі, якщо її утримання і зведення для неї будівлі забезпечить місто, то з боку МНО перепон до відкриття не буде [17, арк. 2 зв.].

За свідченнями самого Штейнгеля, ним було розіслано до 900 опитувальних листів різним особам, які проживали у Рівному та інших повітових містах та містечках Волинської губернії, а також окремим землевласникам [18, арк. 2 зв.]. За соціальним складом серед адресатів були чиновники різних відомств, військові, представники духовенства, купці, керуючі маєтками, бухгалтери, залізничні службовці, лікарі, техніки, адвокати, архітектори, аптекарі [19, арк. 3]. На жаль, результати проведеного опитування не були оприлюднені, однак вірогідно, що отримані відповіді були позитивними.

За цей час міська дума ще декілька разів розглядала питання про відкриття жіночого середнього навчального закладу. Найважливіші рішення були затверджені на черговому засіданні 21 червня 1900 р., якими передбачалося, що жіноча гімназія у Рівному має відкритися на основі положення 26 травня 1869 р., а її утримання місто повністю бере на себе. Міська влада зобов'язувалася оплачувати її учителям та службовцям заробітну плату, покривати видатки на опалення, освітлення, ремонт тощо. До будівництва окремого для неї приміщення вона збиралася приступити, як тільки отримає офіційний дозвіл на її відкриття, а до того часу мала намір підшукати зручне наймане приміщення [20, арк. 14]. Окрім міських самоврядних структур відкриттям жіночої гімназії переймалися і приватні особи – мешканці м. Рівного. Один із них – статський радник Петрилло організував збір коштів по підписці, і, таким чином, йому вдалося зібрати до 2 тис. руб. Такі успішні заходи були позитивно сприйняті державною владою і 13 вересня 1900 р. Микола II дає дозвіл на відкриття жіночої гімназії у Рівному [21, арк. 2].

Для потреб жіночої гімназії у центрі Рівного, навпроти Воскресенського собору, міською думою були найняті в оренду два цегляні двоповерхові будинки власника І. Фрейлаха терміном до трьох років (рис. 2). Один із них, у якому раніше розміщувався готель під назвою «Європейський», знаходився на головній вулиці міста – Шосейній (ймовірноше, сучасна Соборна, 96), а інший на відстані 15 сажнів (близько 32 м) знаходився углибині двору [22, арк. 48]. Зазначимо, що вибір орендованих приміщень зі щорічною платою у 2 тис. руб. був невдалий. У головному будинку, фасад якого виходив на Шосейну, гімназія займала підвальний і перший поверхи, а на його другому поверсі роз-

міщувалися присутственні місця – з'їзд мирових суддів і окружний суд, які відвідувало багато людей [23, арк. 20]. Оскільки починаючи уже з наступного навчального року, гімназія мала б розширюватися, наявні площі цього не дозволяли зробити. Домовласник І. Фрейлах улітку 1902 р. спорудив поруч ще одну одноповерхову дерев'яну будівлю, однак і це не вирішило проблеми [24, арк. 49].

Між тим 6 грудня 1900 р. у Рівному відбулося урочисте відкриття жіночої гімназії. До цього часу уже був набраний її штат, організовані вступні іспити, які витримало 145 дівчаток. За сумісництвом керуючим жіночою гімназією був призначений вже згадуваний директор реального училища І. Г. Радкевич [25, арк. 62], а головною наглядачкою – Анастасія Онуфріївна фон Фрейман, яка раніше працювала у Кам'янець-Подільському міському двокласному училищі [26, арк. 14].

Для міста Рівного відкриття жіночої гімназії стало неординарною подією. У святкуванні взяло участь багато містян й окремі високоповажні особи – волинський губернатор, начальник штабу XI корпусу, попечитель КНО. Розпочалися урочистості літургією і молебнем у домовій церкві реального училища, потому усі прибулі рушили до приміщень жіночої гімназії. Від Воскресенського собору хресною ходою була доставлена копія ікони Почаївської Божої Матері, перед якою у супроводі церковного хору відбувся ще один молебен, а також освячення шкільних приміщень.

У тісних і доволі незручних приміщеннях, які викликали неодноразові нарікання мешканців Рівного, а також занепокоєння високопосадовців – наприклад, самого волинського губернатора [27, арк. 29], жіночій гімназії довелося працювати фактично три навчальних роки – аж до літа 1904 р. Відтак, керуючий гімназією неодноразово порушував клопотання перед попечителем КНО про переведення її до більш зручного орендованого приміщення і зведення для неї власної будівлі, як це передбачалося постановою Рівненської міської думи від 21 червня 1900 р. Уособлюючи інтереси МНО Радкевич намагався добитися від міської думи найбільш прийнятних умов для функціонування навчального закладу. Так, на початку 1902 р. він намагався переконати міську владу, що допоки не буде зведена спеціальна будівля для жіночої гімназії, варто найняти новий прибутковий будинок власника Риковського на вул. Пироговській – навпроти вже згадуваної «оранжереї» (нині приміщення «Укрінбанку» за адресою Драгоманова, 32). У вже згадуваному архівному фонді зберігся план (рис. 3, 4), за яким цю двоповерхову кам'яну бу-

Рис. 4. Прибутковий будинок власника Риковського на вул. Пироговській де тимчасово містилася жіноча гімназія (нині приміщення «Укрінбанку» за адресою Драгоманова, 32).

дівлю разом із підвальним поверхом мали пристосувати під указаний навчальний заклад. На ньому зафіксовані спроектовані достатньо просторі і у потрібній кількості навчальні аудиторії, актові зали, бібліотека, учнівська столова, яка одночасно мала слугувати і як рекреаційне приміщення [28, арк. 50].

Однак міська влада не зійшлася в ціні із Риковським, який мав намір отримувати щорічний дохід від здачі в оренду цього приміщення не менше 2800 руб. [29, арк. 35–35 зв; 35 б]. Радкевич підозрював міську владу у небезкорисних мотивах мати у майбутньому стабільний дохід від гімназії, оскільки, як показав час, вона виявилась спроможною розвиватися за рахунок оплати за навчання. Саме тому улітку 1902 р. він пропонує попечителю таки реалізувати проект реконструкції «оранжереї» при умові, що місто має виконати свої фінансові зобов'язання.

Безпідставно стверджувати, що усі гласні міської думи, започатковуючи відкриття жіночої гімназії, керувалися винятково благородними цілями – підняти рівень освіти жителів Рівного та значної частини Волині. Із листа О.М. Буховича до Ф.Р. Штейнгеля, датованого 22 вересня 1900 р., дізнаємося про існування опозиції у міській думі й реальні побоювання міського голови у «провалі

справи» [30, арк. 6]. Складається враження, що міська дума таки розраховувала у подальшому на фінансові дивіденди від цього проекту. Фактично місто відмовилося від участі в утриманні жіночої гімназії, перекинувши його на плечі батьків учениць. Плата ж за навчання була доволі високою (від 60 руб. у рік) і мала тенденцію до зростання [31, арк. 12].

Подальша участь міської виборної влади у цьому освітньому проекті диктувалася потребою виконати хоча б одну обіцянку – звести для жіночої гімназії власну будівлю. У вирішенні цього питання міська дума розраховувала на підтримку держави та земських інституцій. Рівненське повітове земство, виконуючи рішення Державної Ради від 19 червня 1903 р., безкоштовно передало місту на вул. Думській (у XIX ст. називалася В'язничною, а зараз – Пушкіна), поруч із в'язницею (реконструйована сучасна будівля на вул. Соборній, 16 а), ділянку землі з будівлею, яка раніше належала військовому відомству і мала використовуватися під час мобілізації як збірний пункт призовників. У свою чергу міська влада зобов'язувалася підшукати під збірний пункт інше підходяще приміщення, а передану їй будівлю пристосувати для потреб жіночої гімназії [32, арк. 103]. Упродовж

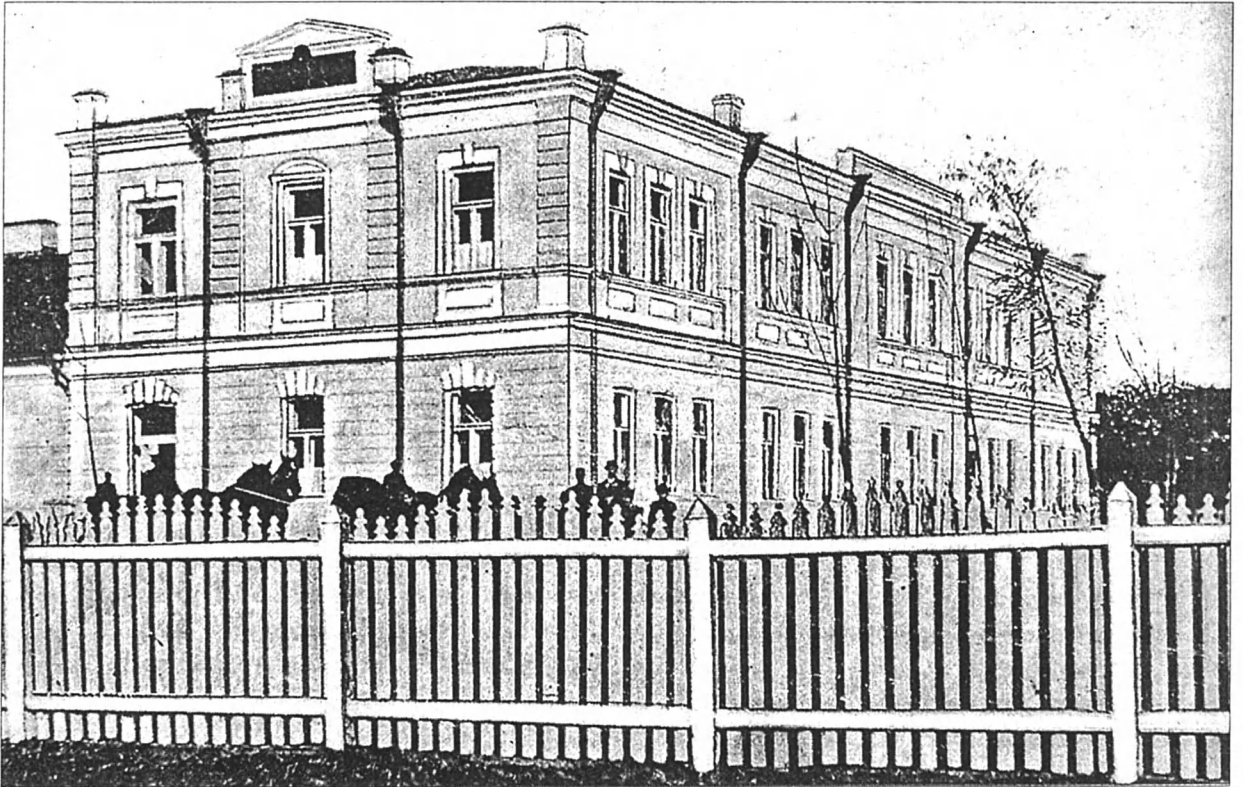

Рис. 5. Жіноча гімназія. Листівка. Поч. ХХ ст.

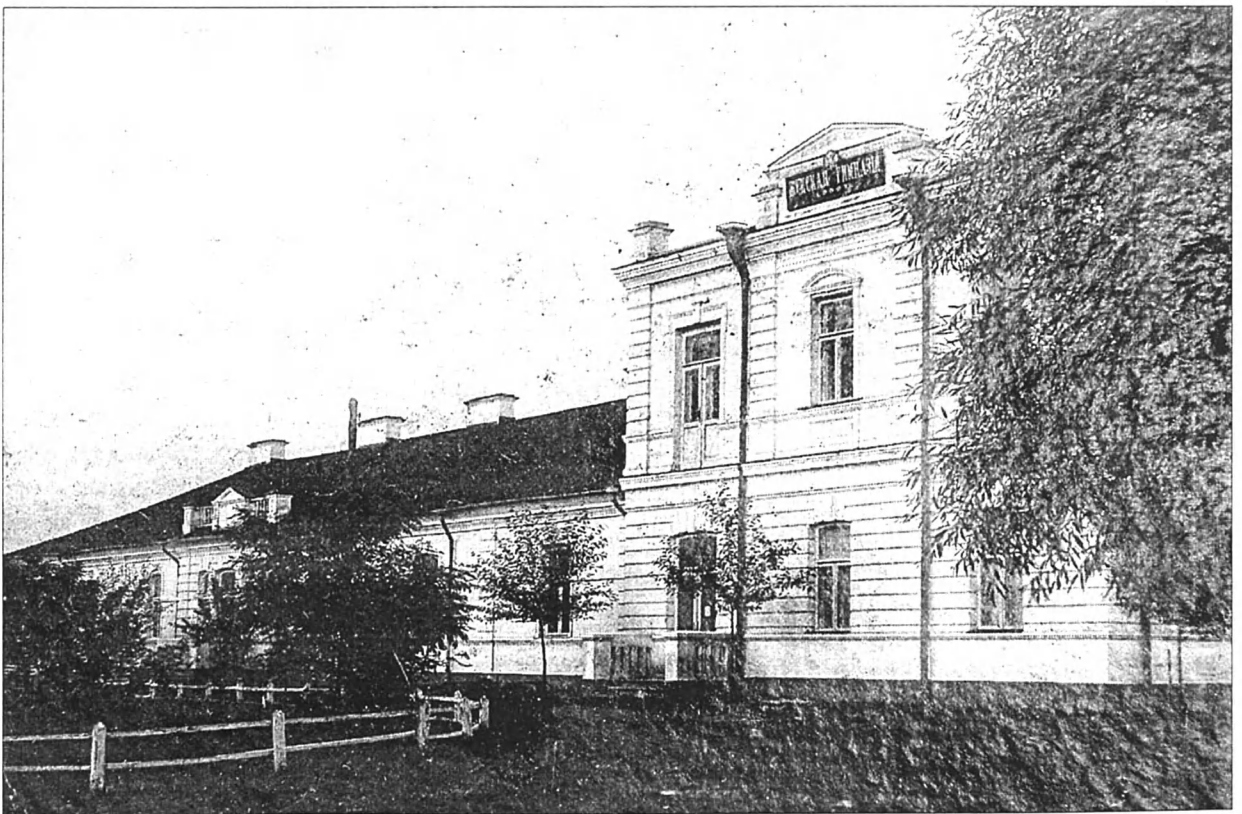

Рис. 6. Приміщення жіночої гімназії. Фото 1910 р.

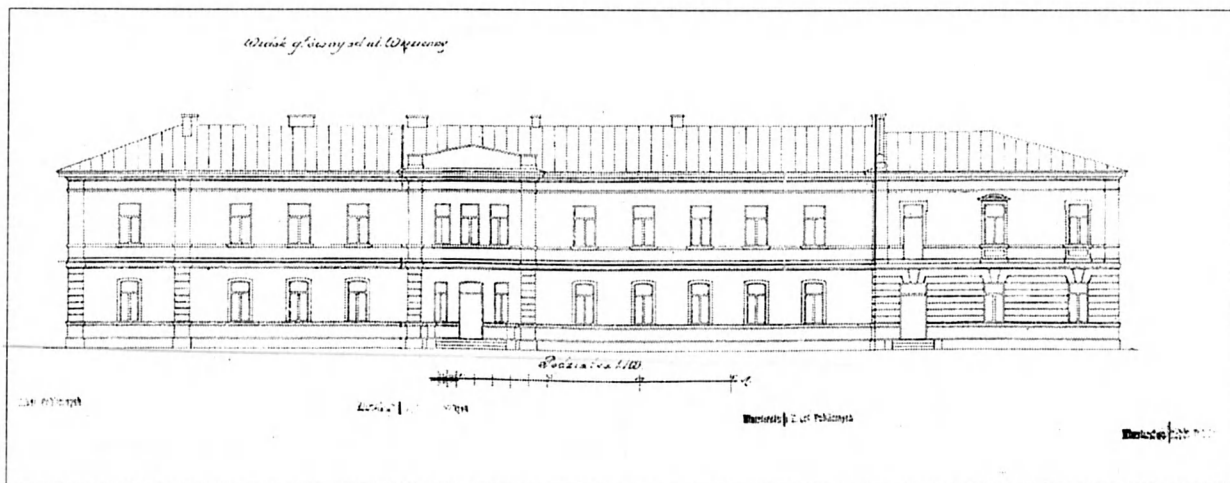

Рис. 7. Проект надбудови поверху Державної гімназії в м. Рівне, 1926 р. Арх. Ян Семьонтовський
джерело AAN w Warszawie, MSW, sygn. 3245

року були проведені значні роботи по реконструкції цієї одноповерхової споруди і спорудженню нової двоповерхової до нього прибудови. На жаль, проектний план жіночої гімназії в архівних справах цієї установи відсутній, однак відомо, кому доручили його скласти – помічнику волинського губернського інженера Гардасевичу [33, арк. 52].

Поштова листівка та фото початку ХХ ст. (рис. 5, 6) фіксує її головну двоповерхову будівлю, до якої уздовж вулиці Думської прилягала стара одноповерхова. Реалізація цього проекту обійшлася у 30 тис. руб. У ній частка міста складала 13 тис. руб., решту суми поповнили надходження від земських зборів (8 тис. руб.), коробкового збору з єврейської громади (4 тис. руб.), 5 тис. руб. від військового відомства [34, арк. 142, 152].

25 серпня 1904 р. до Рівного з метою надання офіційного дозволу на експлуатацію будівлі жіночої гімназії прибув архітектор КНО Олтаржевський. Звернувши увагу на окремі недоробки, офіційного акту прийому він так і не підписав [35, арк. 107]. Лише через рік міській владі вдалося їх ліквідувати, а саме облаштувати огорожу навколо будівлі, спланувати двір, переробити опалення тощо [36, арк. 127]. Це дозволило міській думі переконливіше мотивувати прохання до МНО оформити безкоштовну передачу будівлі жіночої гімназії у його підпорядкування. Однак лише у 1911 р. офіційно був оформлений дарчий акт передачі у власність МНО будівлі жіночої гімназії, водночас держава не погодилася звільнити Рівненську міську думу

від зобов'язання утримувати цей навчальний заклад [36, арк. 14], хоча фактично він продовжував функціонувати на самоокупній основі.

Ще до Першої світової війни у адміністрації цього навчального закладу був намір зніщувати надбудову і над одноповерховим корпусом жіночої гімназії, зорієнтованому уздовж вулиці Думської [37, арк. 174]. За інформацією О. Л. Михайлишин, ця реконструкція була реалізована у 1926 р., коли у стінах колишньої жіночої гімназії уже розміщувалася польська державна гімназія, відтак обидва її корпуси вже стали двоповерховими (рис. 7). За спогадами старожилів Рівного такий вигляд мала ця будівля і в 1939–41 рр., коли у ній уже в радянську добу розмістилася російська середня школа № 2 [38]. Із добудованим уже у другій половині ХХ ст. третім поверхом будівля колишньої Рівненської жіночої гімназії сьогодні використовується для потреб Управління Міністерства внутрішніх справ у Рівненській області (сучасна вул. Пушкіна, 4).

Підсумовуючи, можна стверджувати про важливість об'єднання зусиль держави, міського самоврядування та приватних осіб у розвитку жіночої освіти у Рівному. Розгляд цих питань не міг обійтися без фахівців – інженерів та архітекторів. У подальшому шкільна будівля на вул. Думській спонукала до формування і відповідного для неї архітектурного середовища, у яке вписалися і лютеранська кірха, і спроектована на початку 30-х рр. ХХ ст. будівля для української гімназії (одне із приміщень сучасної середньої школи № 15).

ДЖЕРЕЛА

1. Прищеп О. Вулицями Рівного: погляд у минуле.– Рівне, 2006.– 223 с.
2. Автобусное движение //Волинская мысль.– 1911.– 13 апреля.– № 2.
3. Ершова Л. М. Жіноча освіта на Волині: Монографія.– Житомир: «Полісся», 2006.– 488 с.
4. Первая всеобщая перепись населения в Российской империи, 1897.– С. Пб.: Изд. Центр. стат. ком-та МВД, 1904.– Т. VIII. Волинская губерния.– 281 с.
5. Ершова Л. М. Жіноча освіта на Волині: Монографія.– Житомир: «Полісся», 2006.– 488 с.
6. Держархів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 394, оп. 1, спр. 11.
7. Анципо-Чикунский А. А. Историческая записка о Ровенском реальном училище. 1832–1889.– К., 1894.– 148 с.
8. Прищеп О. П. Міста Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.– Рівне: ПП ДМ, 2010.– 287 с.
9. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 54.
10. ДАРО, ф. 215, оп. 2, спр. 1012.
11. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 54.
12. О расходе на наем помощника архитектора, чертежника и на чертежные материалы по Киевскому учебному округу [постановление от 25 октября 1880 г.] // Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. Том седьмой. Царствование императора Александра II. 1877–1881.– СПб.: Тип. Министерства Внутренних Дел, 1883.– 2291 с.
13. Шандра В. С. До історії створення та діяльності Київського учбового округу в 30–60-х рр. ХІХ ст. // Історико-географічні дослідження в Україні.– 1988.– С. 49–54.
14. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 54.
15. ДАРО, ф. 366, оп. 1, спр. 41.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само.
20. ДАРО, ф. 566, оп. 1, спр. 48 б.
21. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 54.
22. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 50.
23. ДАРО, ф. 566, оп. 1, спр. 48 б.
24. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 50.
25. ДАРО, ф. 215, оп. 2, спр. 1012.
26. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 54.
27. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 50.
28. Там само.
29. Там само.
30. ДАРО, ф. 366, оп. 1, спр. 41.
31. ДАРО, ф. 215, оп. 2, спр. 155.
32. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 48б.
33. Там само.
34. Там само.
35. Там само.
36. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 51.
37. ДАРО, ф. 568, оп. 1, спр. 1.
38. Нагорний А., Прищеп О. Шкільні здобутки і спадок покоління як головні здобутки НВК № 2 «Школа-ліцей» м. Рівне // Наукові записки [Рівненського обласного краєзнавчого музею]. Вип. VII.– Рівне: видавець Олег Зень, 2009.– С. 96–100.

У статті розглядається механізм реалізації на початку ХХ ст. спільних зусиль громадських, державних структур, а також приватних осіб, направлених на започаткування середньої жіночої освіти у Рівному і зведення будівлі жіночої гімназії.

This article examines the implementation mechanism of the mutual efforts of communities, state entities, and private persons, directed at establishment of the secondary female education in Rivne and at construction of the female gymnasium, which were taking place in the beginning of the 20th c.